

S VII MEĐUNARODNI NAUČNI SKUP *Specijalna edukacija i rehabilitacija*

S THE 7TH INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
special education and rehabilitation
TODAY

DANAS

Audiovox d.o.o.

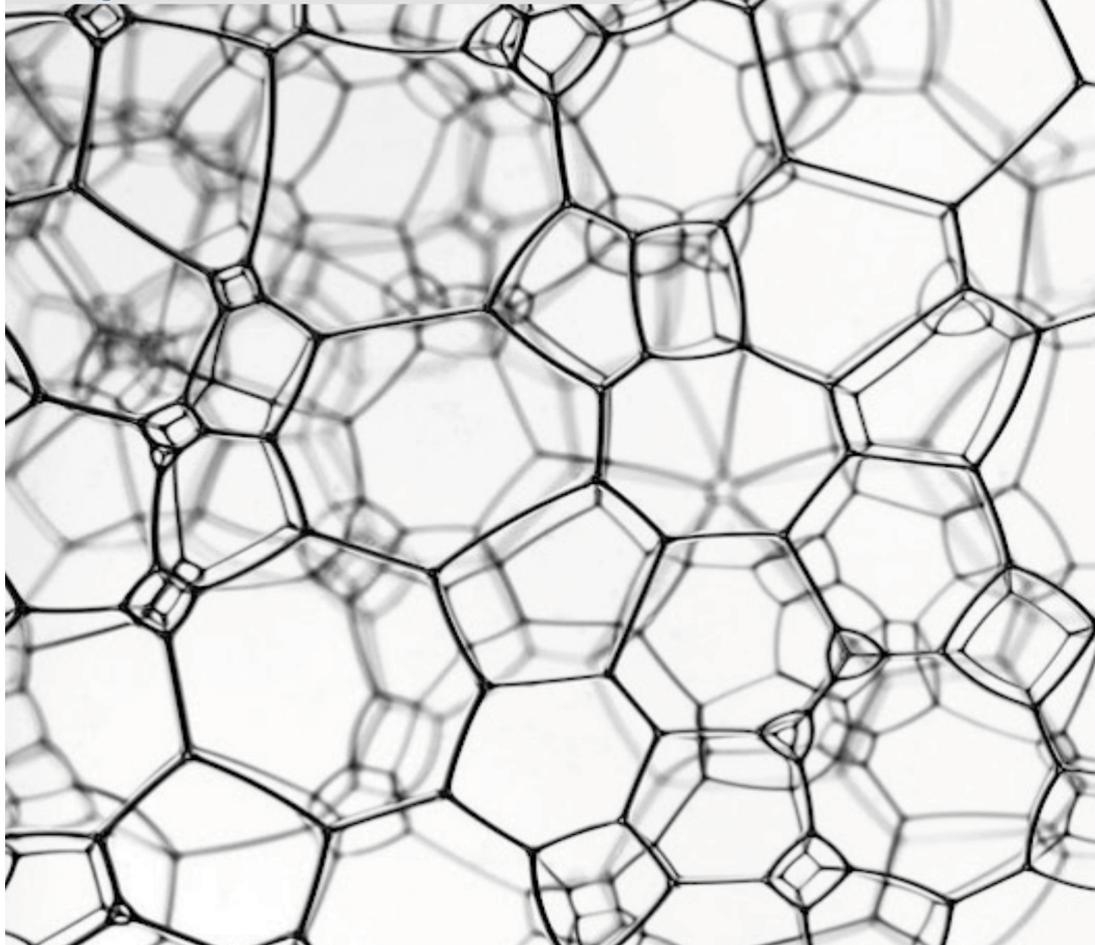
Beograd, Zeleni venac 6/1,
Tel: 011/2621-071, 2632-827

oticon
PEOPLE FIRST

SLUŠNI APARATI

GENERALNI SPONZOR SKUPA

**ZBORNIK RADOVA
PROCEEDING**

UNIVERZITET U BEOGRADU - FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU
UNIVERSITY OF BELGRADE - FACULTY OF SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

BEOGRAD
BELGRADE **2013**

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU

**VII međunarodni naučni skup
SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS
Beograd, 27–29. septembar 2013.**

Zbornik radova

Beograd, 2013

SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS

Zbornik radova

VII međunarodni naučni skup
Beograd, 27–29. 9. 2013.

Izdavač:

Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
11000 Beograd, Visokog Stevana 2
www.fasper.bg.ac.rs

Za izdavača:

prof. dr Jasmina Kovačević, dekan

Glavni i odgovorni urednik:

prof. dr Mile Vuković

Urednik:

prof. dr Vesna Žunić-Pavlović

Dizajn korica:

mr Boris Petrović, Zoran Jovanković

Štampa:

Planeta print, Beograd

Tiraž: 200

ISBN 978-86-6203-045-0

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

**The Seventh International Scientific Conference
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY
Belgrade, September, 27–29, 2013**

Proceedings

Belgrade, 2013

SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY

Proceedings

The Seventh International Scientific Conference
Belgrade, 27–29. 9. 2013.

Publisher:

University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation
11000 Belgrade, Visokog Stevana 2
www.fasper.bg.ac.rs

for Publisher:

prof. dr Jasmina Kovačević, dekan

Editor-in-chief:

prof. dr Mile Vuković

Editor:

prof. dr Vesna Žunić-Pavlović

Cover design:

mr Boris Petrović, Zoran Jovanković

Printing:

Planeta print, Beograd

Circulation: 200

ISBN 978-86-6203-045-0

TRETMAN OSUĐENIH SA INVALIDITETOM U ZATVORU

Prema studijama Svetske zdravstvene organizacije, invaliditet nastaje kao posledica povreda i nasilja u četvrtini slučajeva. Zatvorenici sa invaliditetom čine posebno ugroženu grupu. Malobrojna su istraživanja koja se bave njihovom situacijom i posebnim potrebama. Nije poznat ni precizan broj osuđenih sa invaliditetom. Porastom zatvorske populacije u većini zemalja i povećanjem broja starijih zatvorenika, došlo je do rasta broja ljudi sa invaliditetom u zatvorima. Prema podacima United Nations Development Programme, 80% osoba sa invaliditetom živi u siromašnim zemljama u razvoju. Teškoće sa kojima se osobe sa invaliditetom suočavaju u društvu su uvećane u zatvorima. Na to utiče zatvoreno, ograničavajuće okruženje i nasilje u zatvorima, prekoračenje optimalnih kapaciteta, psihološki stres i nedostatak adekvatne medicinske nege. Dovodi se u pitanje poštovanje ljudskih prava i ugrožavanje statusa zatvorenika sa invaliditetom. Posledice takvog stanja su učestali apeli u pravcu razvoja politike i strategija za smanjivanje zatvaranja prestupnika sa invaliditetom i paralelnog prilagođavanja zatvorskog tretmana potrebama ove ranjive grupe. U cilju ostvarenja ravnopravnog tretmana zatvorenika sa invaliditetom, zatvorske vlasti moraju razvijati politiku i strategije koje se bave potrebama ove ranjive grupe u zatvorima. Posebna pažnja mora biti posvećena pitanjima obuke zatvorskog osoblja za rad sa ovom kategorijom, klasifikacije, smeštaja, zdravstvena zaštite, pristupa programima i uslugama, bezbednosti, priprema za oslobađanje, uslovne slobode i pomilovanja osoba sa invaliditetom u zatvoru.

Ključne reči: tretman, osuđeni, invalidi, zatvor

U zatvorima je moguće sresti osobe sa različitim vrstama potreba. Posebnu grupu čine osuđeni sa invaliditetom, za koje su potrebni i posebni uslovi i smeštaj (Ilić i Jovanić, 2011). Termin invalidnost odnosi se na različite vrste i nivoe oštećenja, teškoća ili smetnji, odnosno nepravilnosti u području fizičkog, psihičkog, psihofizičkog i socijalnog razvoja. Kao i termin defektnost, ima negativan prizvuk, jer umesto preostalih sposobnosti u prvi plan ističe ograničenost, smetnju, nesposobnost i sl. Na taj

Goran Jovanić, Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd (goxi67@gmail.com)

način doprinosi stigmatizaciji i etiketiranju osoba na koje se odnosi. Otežavajuća je činjenica da nema pouzdanih podataka o učešću invalida u opštoj populaciji, mada se neke procene kreću i do pola milijarde, što ovu kategoriju čini najvećom svetskom manjinom. Njihov broj varira u zavisnosti od više činioca, ali većina statističkih podataka i procena ukazuje na njihovu zastupljenost oko 10% u opštoj populaciji. Produženje čovekovog života takođe utiče na povećanje broja invalida. Napredak medicine i životnog standarda prejudicira da će u sledećem razdoblju nastupiti povećanje broja starijih osoba. Statistički podaci međunarodnih organizacija i ustanova pokazuju da sa produženjem života čoveka, raste i broj bolesti, oštećenja ili hendikepiranosti, zbog čega će život narednih generacija biti obeležen većim brojem osoba s nekom od mogućih vrsta invalidnosti. Položaj osoba sa invaliditetom karakteriše izuzetno slaba socijalna uključenost, jer preko 70% njih ima velike teškoće u zapošljavanju, obrazovanju ili porodičnom životu. Nepristupačno životno okruženje, neprihvatanje i predrasude od strane okoline i nezainteresovanost lokalne zajednice za njihove specifične potrebe, samo su neke od činjenica koje utiču na njihovu slabu integrisanost u društvo. U te faktore možemo svrstati i nedostatak materijalnih sredstava i nedovoljan broj specijalizovanih servisa za osobe sa invaliditetom. Osnovni jaz između proklamovane politike pomoći i podrške u odnosu na realnu praksu nalazi se u nedovoljnoj primeni postojećih zakona, kao i nepostojanju novih odredaba zakona i prateće regulative, definisanih standarda socijalnih usluga, procedure licenciranja i akreditacije, koji bi precizno odredili vrste i nivo socijalnih usluga, korisnike prava, nadležnosti, različite pružaoce usluga i načine finansiranja. Položaj osoba sa invaliditetom u socijalnoj sredini je veoma težak i kompleksan, pa se samim tim i on personifikuje na sve delove društvenog sistema.

Zatvor kao deo tog društvenog sistema nije izuzet iz te konotacije. Sve teškoće sa kojima se susreću invalidi u socijalnoj sredini prenose se i na zatvorsku populaciju osoba sa invaliditetom. Boravak invalida u zatvorima je dodatno otežan s obzirom na neprilagođenost zatvorske sredine njihovim potrebama. Zatvorenici sa invaliditetom su osobe sa hroničnim fizičkim, mentalnim, intelektualnim i senzornim oštećenjima, koja u interakciji sa raznim preprekama mogu ometati njihovo puno i efikasno učešće u društvu na ravnopravnoj osnovi sa drugima. Obezbeđivanje uslova za ravnopravnost u domenu krivičnog pravosuđa podrazumeva da im odgovarajuće zakonodavstvo i procedure obezbede preduslove koji će sprečiti

da budu predmet diskriminacije. Stoga i zatvorske kazne treba koristiti kao poslednje sredstvo i u svim slučajevima kada je moguće izreći alternativnu sankciju osobi sa invaliditetom, a posebno onima koji su počinili nenasilna krivična dela.

Teškoće sa kojima se osobe sa invaliditetom suočavaju u društvu su uvećane u zatvorima, s obzirom na prirodu zatvorenog, ograničenog okruženja i nasilja usled prenatrpanosti, nedostatka odgovarajuće raznolikosti zatvorenika i nadzora među njima. Usled prenatrpanosti zatvora zanemaruje se psihološki stres i nedostatak adekvatne medicinske nege. U cilju obezbeđenja ravnopravnog tretmana osuđenima sa invaliditetom, zatvorske vlasti moraju da razviju politiku i strategije koje se bave potrebama ove ranjive grupe u zatvorima. Takva politika treba da bude u skladu sa politikom UN o pravima osoba sa invaliditetom i nacionalnim zakonodavstvom. Poželjno je da te strategije obuhvate pitanja obuke zaposlenih koji rade sa osobama sa invaliditetom, klasifikaciju, smeštaj, zdravstvenu zaštitu, pristup programima i uslugama, bezbednost, pripremu za oslobađanje, uslovni otpust i pomilovanje, kao najznačajnija.

Osuđeni sa invaliditetom čine posebno ugroženu grupu, čija situacija i posebne potrebe nisu bili predmet posebnih naučnih istraživanja. Zbog rastuće zatvorske populacije u većini zemalja i značajnog povećanja broja starijih zatvorenika, došlo je i do porasta broja osoba sa invaliditetom u zatvorima. Invalidnost može nastati iz više razloga. Prema izveštajima Svetske zdravstvene organizacije, smatra se da invaliditet kao posledica povreda i nasilja nastaje u četvrtini slučajeva. Izvršenje zatvorske kazne prema osobama sa invaliditetom često pogoršava njihovu situaciju i značajano opterećuje resurse zatvorskog sistema. U nedostatku odgovarajuće obuke, zatvorski službenici mogu da pokažu nerazumevanje u tretmanu osoba sa invaliditetom. Zbog svog nepovoljnog fizičkog stanja, osuđeni sa invaliditetom su lake mete zlostavljanja i nasilja od strane zatvorenika i zatvorskog osoblja. Zatvorski čuvari mogu, na primer, da konfiskuju od zatvorenika kolica, štake, slušna pomagala, naočare i lekove (Russell & Stewart, 2002).

Osuđeni kojima je potrebna posebna pomoć u svakodnevnim aktivnostima, kao što su ishrana, oblačenje i higijena, mogu biti jednostavno ignorisani. Mogu ostati bez obroka i biti primorani da uriniraju na sebe u odsustvu pomoći prilikom obavljanja higijenskih potreba. Različiti oblici psihičkog zlostavljanja mogu se manifestovati pomeranjem nameštaja u ćeliji osuđenika sa oštećenim vidom ili verbalnim uvredama.

Diskriminacija sa kojom se osobe sa invaliditetom suočavaju u društvu, pojačana je u zatvoru. Mogućnost korišćenja objekata, usluga i aktivnosti u skladu sa pravilima zatvora, često su otežane zbog ignorisanja njihovih posebnih potreba. Arhitektonske barijere ih onemogućavaju u neometanom kretanju i korišćenju trpezarije, biblioteke, sanitarija, radnih, rekreacionih i soba za posete. Zatvorenici sa vizuelnim invaliditetom nisu u mogućnosti da pročitaju svoju poštu ili zatvorska pravila i propise niti knjige iz biblioteke bez pomoći, jer nisu štampani Brajevom azbukom.

Zatvorenici sa invaliditetom sluha ili govora mogu biti uskraćeni za prevodioce, onemogućavajući im da učestvuju u raznim aktivnostima, uključujući zatvorske programe savetovanja, kao i sopstveni otpust i disciplinsko saslušanje. Zatvorenici sa invaliditetom mogu biti rutinski isključeni iz učešća u programima rada izvan zatvora, što ponekada značajno produžava njihov period boravka u zatvoru (Russell & Stewart, 2002).

Zatvorenici sa invaliditetom mogu imati posebne zdravstvene potrebe vezane za njihov invaliditet, kao što su fizikalna terapija, redovni pregledi vida i sluha i radna terapija, od kojih se neke teško sprovode u zatvorima. Njima je takođe potreban pristup alatima i uslugama koje im omogućavaju da uživaju svoja ljudska prava u zatvorima u najvećoj mogućoj meri, kao što su slušni aparati, invalidska kolica, štake i protetika. Povećana potreba za mentalnom zdravstvenom negom je primećena, na primer, među zatvorenicima sa senzornim invaliditetom. Posebne potrebe takvih osoba retko se uzimaju u obzir, što stvara mogućnost psihičkog zlostavljanja i maltretiranja. Situacija može biti otežana zbog nedostatka pristupa mentalnoj negi i savetodavnog programa, zbog teškoća sa kojima se susreću u komunikaciji. Ovo može biti slučaj posebno za zatvorenike sa slušnim i govornim oštećenjima.

Principi sadržani u Konvenciji UN o pravima osoba sa invaliditetom, usvojenoj decembra 2006. godine, odnose se na sva lica sa invaliditetom, uključujući i ona koja se krivično gone, pritvorenike i zatvorenike. Ta Konvencija obavezuje države potpisnice da obezbede i unaprede puno ostvarivanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda za sve osobe sa invaliditetom, bez diskriminacije bilo koje vrste po osnovu invaliditeta. U tom cilju, države članice se obavezuju da usvoje sve odgovarajuće zakonodavne, administrativne i ostale mere za ostvarivanje prava priznatih ovom Konvencijom; da preduzmu sve odgovarajuće mere, uključujući i zakonodavne, radi iz-

mene ili ukidanja postojećih zakona, propisa, običaja i prakse koji predstavljaju diskriminaciju osoba sa invaliditetom. Nalaže se da niko ne sme biti podvrgnut mučenju ili svirepom, nehumanom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju. Posebno, niko ne sme biti podvrgnut bez njegovog slobodnog pristanka medicinskim ili naučnim eksperimentima. Zatvorenici sa ozbiljnim fizičkim nedostacima i oni u podmaklom dobu, treba da budu smešteni na takav način kako bi im se omogućio normalan život, a ne bi trebalo da budu odvojeni od opšte zatvorske populacije. Strukturne promene treba izvršiti radi pomoći onima u invalidskim kolicima i hendikepiranima na sličan način koji se primenjuje sa onima u spoljnom okruženju.

U skladu sa ostvarenjem društvene reintegracije prestupnika sa invaliditetom, njihovo zatvaranje i služenje zatvorske kazne treba izbegavati koliko god je to moguće, uzimajući u obzir krivično delo počinioca i zahteve javne bezbednosti. Razvoj odgovarajućih programa za osobe sa invaliditetom, kombinujući tretman (gde je to relevantno) sa nadzorom u zajednici, obuhvatio bi humaniji i efikasniji način rešavanja potreba tih osoba, uz istovremeno poštovanje zahteva javne bezbednosti. Saradnja sa organizacijama i civilnim službama koje rade sa osobama sa invaliditetom, kao i procene njihovih potreba, treba da budu suštinski element ovog procesa. Treba razvijati i primeniti zatvorsku politiku koja će jasno zabraniti diskriminaciju zatvorenika sa invaliditetom i aktivno promovisati jednakost tretmana. Osoblje treba da bude obučeno da preduzme efikasan nadzor nad osuđenima sa invaliditetom kako bi se sprečilo njihovo zlostavljanje i maltretiranje od strane drugih zatvorenika. Iz tog razloga trebalo bi izvršiti raspodelu zatvorenika na način da zatvorenici sa invaliditetom budu razdvojeni od rizičnih grupa zatvorenika.

Kako na ovdašnjim prostorima nema razvijene politike i prakse prilagođavanja zatvorskih uslova osobama sa invaliditetom, možemo konstatovati neka inostrana rešenja u tom pogledu. U istraživanju posvećenom problemu posebne brige o osuđenim licima sa invaliditetom u SAD, saznajemo da je polovina zatvorskih uprava ponudila bolničku brigu trenutno bolesnim zatvorenima, nekima direktno, a drugima kroz posebne dogovore u okviru javno ili privatno finansiranih programa. Novi Meksiko je razvio zatvorsku bolničku jedinicu. Privatno finansirana bolnička nega je osnovana za četiri zatvora, a u pet je uvedena javna medicinska nega i to tako što je omogućena nega zatvorenika u javno finansiranom bolnič-

kom sistemu, ugovorima za bolničke krevete. U pet zemalja je pokazano da je bolnička nega moguća ako je finansiraju zatvorenici, njihove porodice ili putem polise osiguranja (Special Issues in Corrections, 1997, prema Ilić i Jovanić, 2011).

Aktivnosti usmerene na prilagođavanje zatvorskog okruženja i režima života potrebama lica sa invaliditetom u našoj sredini još uvek nisu u skladu sa proklamovanim i normativno postavljenim standardima. Ne postoji zvanična evidencija o učešću lica sa invaliditetom u zatvorima Srbije. Saznanja do kojih se sporadično dolazi, rezultat su individualnih istraživačkih napora ili suočavanja konkretne zatvorske uprave sa tim problemom. Normativno proklamovana jednakost svih i zabrana diskriminacije po bilo kom osnovu još uvek je na nivou deklarativnog opredeljenja. Ukazivanje na prisustvo ovog problema u svim, pa i našim zatvorima, tek je prvi korak na dugom putu ka rešavanju problema i postizanju standarda u praksi, koji će zadovoljavati posebne potrebe osuđenih lica sa invaliditetom.

LITERATURA

- Ilić, Z. i Jovanić, G. (2011). *Zatvor i/ili sloboda pod nadzorom*. Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- Konvencija Ujedinjenih Nacija o pravima osoba sa invaliditetom*. (2008). Retrieved May 22, 2010. from www.un.org/disabilities/convention/conventionfull/shtml
- Russell, M., & Stewart, J. (2002). Disability, prison and historical segregation. *Monthly Review*, 53, 61-75.

Goran Jovanić

TREATMENT WITH DISABILITIES OF CONVICTED IN PRISON

For the World Health Organization, the disability is the result of injuries and violence in a quarter of cases. Prisoners with disabilities are particularly vulnerable group. The few studies that deal with their situation and particular needs. Is not known the exact number of prisoners with disabilities. The increase in the prison population in most countries and the increasing number of older prisoners, there was an increase in the number of people with disabilities in prisons. According to the United Nations De-

velopment Programme, 80% of disabled people live in poor developing countries. Difficulties that people with disabilities face in society are magnified in prison. Driven by a closed, restrictive environment and violence in prisons, exceeding the optimum capacity, psychological stress, and lack of adequate medical care. Calls into question the respect for human rights and the threat status of prisoners with disabilities. The consequences of this situation are frequent appeals towards the development of policies and strategies to reduce the closing of offenders with disabilities and prison treatment parallel adaptation needs of this vulnerable group. In order to achieve equal treatment of disabled prisoners, prison authorities must develop policies and strategies that address the needs of vulnerable groups in prisons. Special attention must be paid to the issues of prison staff to work with this group, classification, housing, health care, access to programs and services, security, pre-release, probation and parole of persons with disabilities in prison.

Keywords: treatment, convicted, disabled, prison